Tjele på tværs

Tjeleegnens Lokalhistoriske Forening

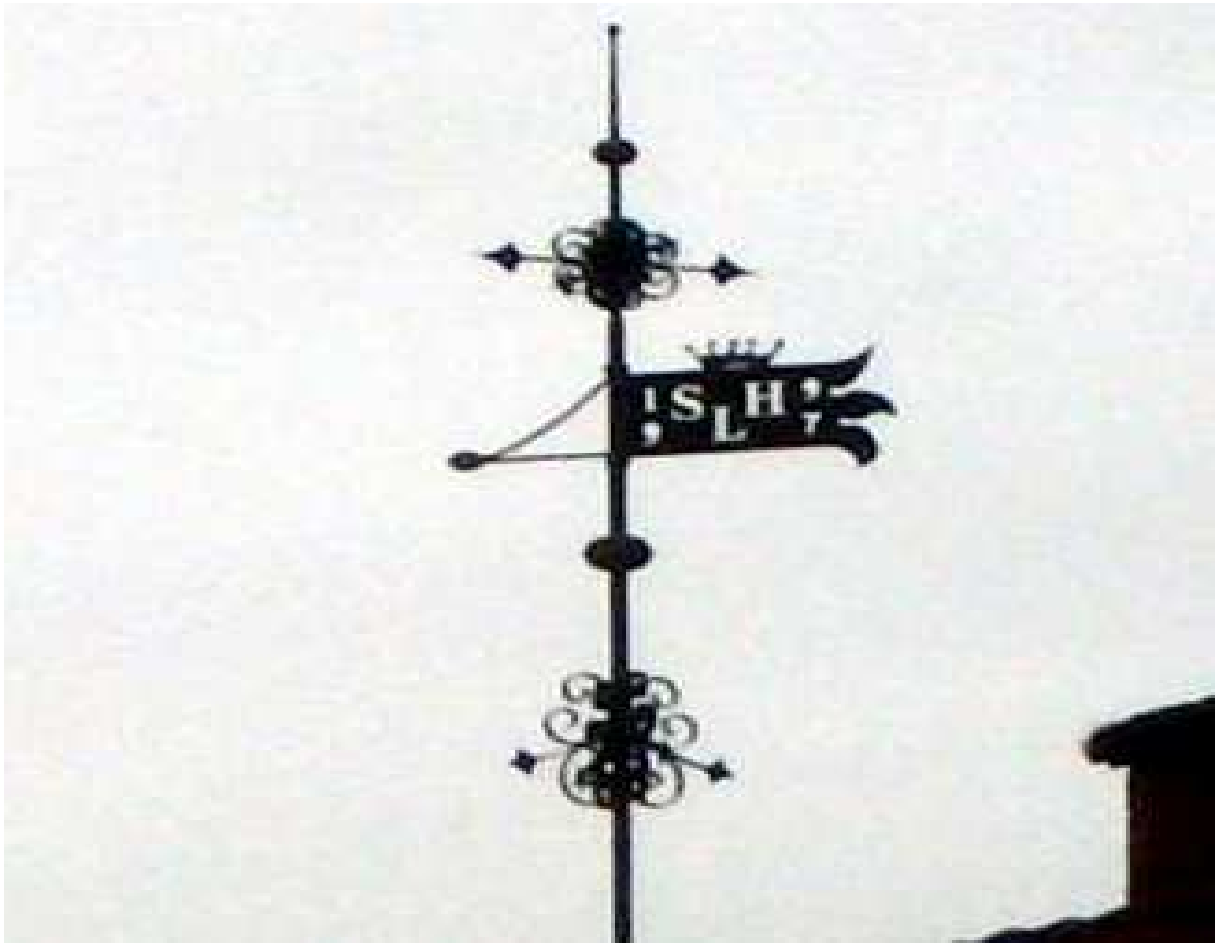

Vindfløjen Thiele

Medlemsblad nr. 2, 14. årgang aug. 07

Nyt fra bestyrelsen

Bestyrelsen og konstitueringen af den

Efter nyvalg af Jakob Thorsager, Vammen ved generalforsamlingen i februar 2007 er bestyrelsen for Tjeleegnens Lokalhistoriske Forening sammensat som følger:
Jørgen Boje, Hvidding
Jørgen Dalager, Pederstrup
Birthe Dalsgaard, Lindum
Hans Engberg, Hammershøj
Jan Dalsgaard Johannesen, Vammen
Jacob Thorsager, Vammen
Knud Østergaard, Ørum

Bestyrelsen har efterfølgende konstitueret sig således: Birthe Dalsgaard (formand), Knud Østergaard (kasserer), Hans Engberg (referent) og Jørgen Dalager (redaktør af "Tjele på tværs")

Nye medlemmer og kommende arrangementer

Henover årsskiftet 2006-07 har foreningen haft vokseværk. Vi har kunnet glæde os over, at den kampagne foreningen satte i gang i slutningen af 2006 har givet mange nye medlemmer. Hvor vi i 2006 havde 60 betalende medlemmer, er medlemstallet nu oppe på hele 142.
Vi har i bestyrelsen lavet en langtidsplan for arrangementer, hvorefter vi planlægger at komme rundt i hele Tjele-området. I år gælder arrangementerne Lindum-Sjørring-området, TjeleLangsø og Vejrumbro. Se i øvrigt Tjele på Tværs nr.1, 2007 samt dette nummer!

Besøg i Lindum Skov og på Skovriddergården

Årets første udflugt havde trods regn og blæst tilslutning fra 45. Besøget gjaldt Lindum Skov og Skovriddergården og fandt sted d. 10. maj. Skovtaksator Børge Larsen, der gennem mange år har boet på Skovriddergården, ledede udflugten . Han fortalte, at træerne i Lindum Skov oprindeligt primært var birk, ask og lind. Dernæst blev bøg og eg dominerende. De seneste150 år – hvor der har været skovdrift – er en del af skoven blevet tilplantet med nåletræer. En af de navnkundige skovriddere – fortalte Børge Larsen - var Horstmann, der gennem 54 år - fra 1896 til 1950 - var skovridder i Lindum Skov. Skovriddergården, der blev bygget i 1700-tallet i bindingsværk, fik sit nuværende udseende i skovridder Horstmanns tid. Dengang blev rødstensfløjen føjet til for at give gården et mere stateligt præg. Børge Larsen viste os også mindestenen for Horstmann,

der er placeret ved hjørnet af den gamle have ved Skovriddergården. Aftenen sluttede var mindestenen for Knud Skytte, der ligger i skovkanten få hundrede meter fra Skovriddergården. Knud Skytte blev født i 1830 og voksede her. Han blev senere lærer & forfatter til flere bøger om livet som jysk bonde i 1800-tallet, fortalte Børge Larsen.

Vammen lokalgruppe
Den lokalhistoriske arbejdsgruppe, der blev startet i Vammen i 2006, er kommet godt i gang og vil redegøre for resultaterne af sit arbejde på et møde næste efterår 2008. I sit arbejde har den taget udgangspunkt i gårdenes historie i Vammen. Ved at indhente oplysninger fra folk, der har viden om gårdene, har den allerede behandlet en række af Vammens gårde.

Forholdet mellem lokalhistorisk forening og bogselskabet
Lokalhistorisk Støtteforening i Tjele, der udgiver årbøgerne *Tjele på langs*, har i samarbejde med lokalhistorisk forening taget navneforandring og er blevet til *Lokalhistorisk Bogselskab for Tjeleegnen*, samtidig med at der foretaget en række ændringer i vedtægterne. Med støtteforeningens forvandling til bogselskab har redaktionen af "Tjele på langs" ønsket at stå frit , hvis lokalhistorisk forening engang skulle blive nedlagt eller sammensluttet med en anden lokalhistorisk forening. Der er dog stadigt et godt og tæt samarbejde mellem de to foreninger.

Birthe Dalsgaard

AFTENTUR RUNDT OM TJELE LANGSØ

Sted:	**Turen starter og slutter ved Lindum Kirke**
Tid:	**Torsdag d. 16. august kl. 19.00**
Hvordan	**Efter moden overvejelse er det besluttet, at man betaler 20 kr. til en bus.** **I sparer benzinen og kan høre Axel Busck fortælle om natur og landskab, mens vi kører.** **Turen slutter ved Ushus, Hobro Landevej139, hvor Knud Erik Riisager fortæller om det gamle færge steds historiske betydning.** **Bussen sørger for, at vi kommer tilbage til vore biler ved Lindum Kirke.** **Medbring selv kaffen, som nydes i fam. Claudells have.**

En historisk tur rundt om Tjele Langsø

Landskabets dannelse ved Tjele Langsø

Tjele Langsø er ca. 10 km. lang og dermed Danmarks længste sø. Dannelsen af Tjele Langsø og landskabet omkring daterer sig til den sidste istid, der sluttede for 10.000-15.000 år siden. Søen ligger i en langstrakt tunneldal, der har sit udspring øst for Glenstrup sø og fortsætter til Hald Sø området. Det var gletsjere og smeltevand fra isen, der formede tunneldalen, og selve søen er dannet af flere stor dødisklumper, der først smeltede længe efter, at isen havde trukket sig tilbage. Smeltevand og regn har bevirket, at der dannedes skråninger og kløfter ned til søen. Selvom det landskab, vi ser i dag således i store træk er identisk

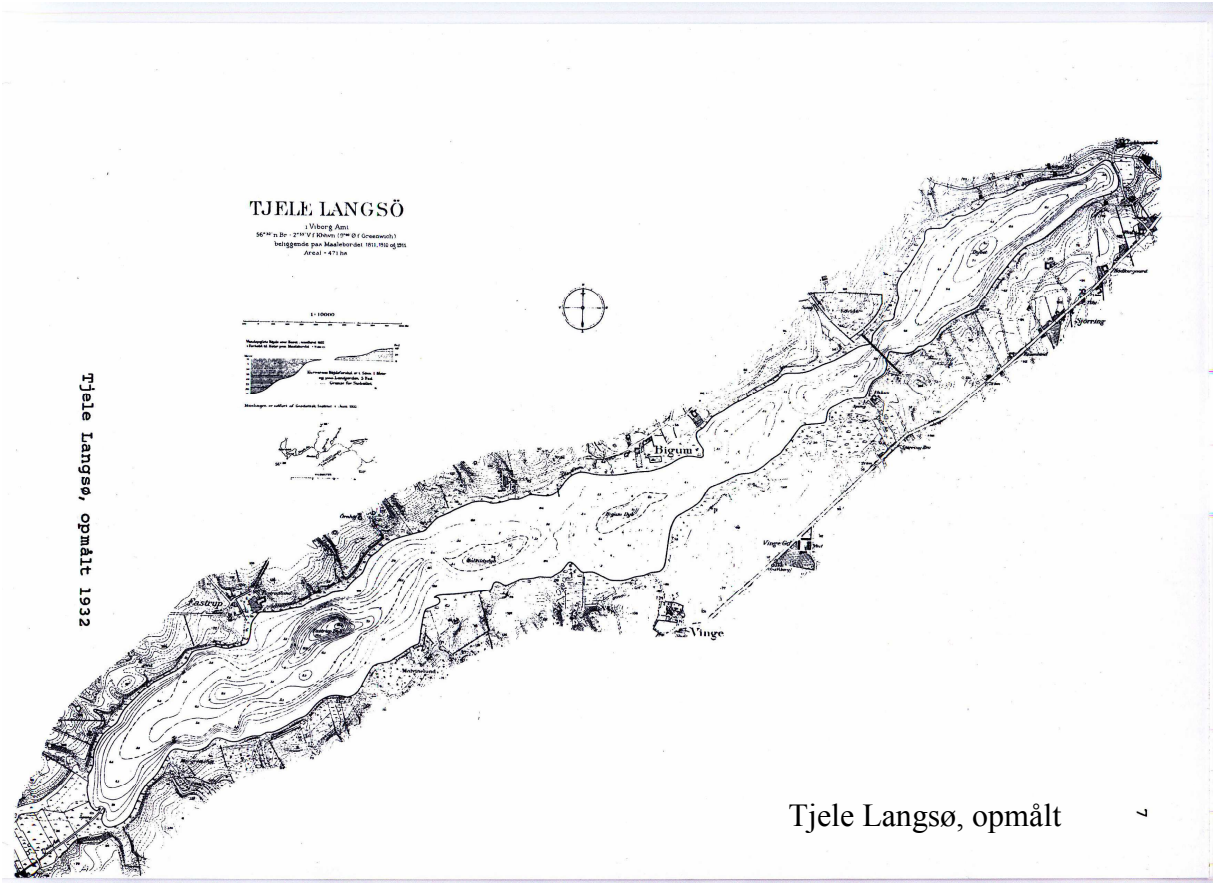

Tjele Langsø, opmålt

med det landskab, der formedes ved istidsafslutningen, sker der dog til stadighed forandringer i landskabet på grund af regn og blæst, men også forårsaget af menneskers indgriben.

Historisk Forening for Tjeleegnen arrangerer - som annonceret herover - en historisk tur rundt om Tjele Langsø. Geograf Axel Busck vil her føre os rundt om søen, hvor han vil fortælle os om sølandskabets tilblivelse og udvikling og vil vise os, hvordan naturfænomer har sat sig konkrete spor i landskabet.

Søens betydning for menneskers liv
Søen havde tidligere stor betydning for de menneskers liv, som slog sig ned på Tjeleegnen. Dels kunne man fiske i søen, dels var vandvejen den letteste transportvej. Der har således på én af søens smalle steder - fra Ushus til Søvide - været færgefart i århundreder. Det fortælles, at fæstebønder herfra sejledes over for at gå på hov på Tjele Gods' besiddelser. Det siges også, at det dengang var en forpligtelse for Ushus at varetage færgefarten. Færgefarten fortsatte - efter fæstevæsenets afskaffelse - til langt op i 1900-tallet.
I dag bruges søen fortrinsvis til rekreative formål. Man kan sejle i kano eller robåd op ad søen, og der er gode bademuligheder ved Vammen og ved Bigum. Vi ved, at folk fra området så tidligt som i starten af 1900-tallet fritidsbadede i søen.
På udflugten stopper vi netop ved Ushus, hvor Knud Erik Riisager fra redaktionen af "Tjele på langs" vil fortælle om Ushus og færgeoverfarten.

Litteratur: Axel Busck: "Landskabet omkring Tjele Langsø" og Knud Erik Riisager: "Ushus og menneskene der" i Lene Hove, Jane Overgaard, Henning Simonsen og Knud Erik Riisager (red.) (2004: Tjele på langs – egnshistorie og folkeliv. Årbog udgivet af Lokalhistorisk Forening i Tjele Kommune

Birthe Dalsgaard

Vejrumbro den 23 Oktober kl. 19.00

Mødet er for foreningen og alle andre interesserede
Næste aftenmøde er i Borgerforeningens nyrestaurerede Lokaler, der før var missionshus, men nu hedder Nørreaahuset og ligger midt i Hovedgaden (som nu er en sidevej til den gennemgående landevej).

Det er lykkedes os at få så store lokalhistorikere som Søren Nielsen og Børge Engmarksgaard til at fortælle løst og fast om Vejrumbros historie, om markante personligheder og begivenheder. Lokalarkivet vil fortælle om sig selv og der bliver korte indlæg om Vejrums skove og bondesamfund i 15 -1600 tallet, alt ledsaget af billedserier og hvad vi kan fremskaffe af dokumentation.
Huset formår desværre ikke at servere kaffe. Kaffe bedes derfor medbragt. Øl og vand kan købes.
I øvrigt findes et fortræffeligt Invalidetoilet.

D. 25/ 10: Lokalhistorisk foredrag om Lindum af Birthe Dalsgaard fra Tjeleegnens Lokalhistoriske Forening, arrangeret af Lindum Landsbykulturhus.
Foredraget er kl. 20.00.
Der vil være fællesspisning inden foredraget. For tilmelding til spisning ring til Lasse Teinander 86-651027

Vejrhaner - og vindfløjen Thiele

For nogle år siden så jeg en gammel dansk film i fjernsynet. Jeg husker ikke handlingen, det var vist noget Morten Korch's, men der var et gentagende motiv med Kirkens Vejrhane, som knirkede og peb så den vækkede byen om natten.

Det fik mig til sporadisk at finde lidt om vejrhanens historie frem: "Som vinden blæser, vejrhanen sig drejer.-"

(det er ikke et citat, men mit eget passende udsagn)

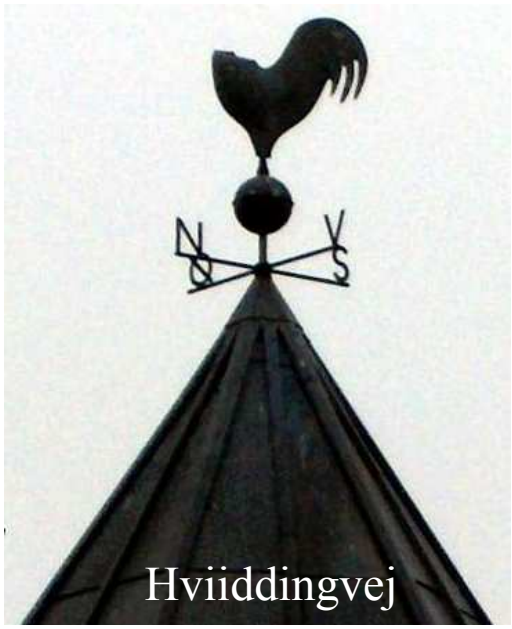

Hviiddingvej

Man ser ikke mange rigtige vejrhaner nu om dage. Ej heller de mange vindfløje, der før prydede gårde, kirker, store bygninger og endda af og til et sommerhus eller et kolonihavehus.

Hvorfor er de væk ? Er det de mange vejrmeldinger i fjernsynet der har gjort dem overflødige. Behøver vi nu ikke den slags gode tingester, når mobilen nu kan fortælle os vejret, når vi er udenfor ?

Det er i alt fald ikke fugleinfluenzaen, der har decimeret vore vejrhaner. Men væk er de næsten alle. Det er en skam, for vejrhanen – og også vindfløjen er en mere end 1ooo årig tradition.

Omkring år looo, nok allerede i slutningen af jernalderen var Danmark inddelt i herreder, dem vi har brugt indtil for hundrede år siden, og hvor vi i Tjele er dele af Sønderlyng og Nørlyng Herreder. Herredsgrænsen var Tjele Aa.

Herred betød "hundrede" og angav den gang det område, hvorfra

hundrede mand skulle stille til ”leding”.

Herredsgrænserne er normalt adskilt af åløbene og har forskellig størrelse, der oprindelig afspejlede befolkningstætheden, men alle har de adgang til havet, Sønderlyng til Nørreåen og dermed Gudenåen og Nørlyng til Hjarbæk Vig og dermed Limfjorden.

Kong Valdemars Jyske Lov fra 1241, der mere end at være ny lov snarere stadfæster gammel hævd, giver udførlig pålæg om, at i hvert herred skulle Styrismanden i Herredets havneby lade bygge skib, udruste det med duelige frie mænd, og udruste hver mand med skjold, spyd, sværd og kedelhat, samt sørge for én Armbrøst med 180 pile og en mand, der kunne skyde med den, hvis han ikke selv kunne.

Styrismanden satte sin vindfløj i mastetoppen. Den skulle jo også vise vindens retning. Kamphanen var jo et symbol på årvågenhed, kampgejst, frembrusen. Også i Valhalla havde guderne en hane : Gyldenkam, der varskoede Hærmændene. Også andre symboler som Drage, Tyr, Midgaardsorm, Kentaur og Enhjørning (det var før Privatbankens tid) blev brugt . De var støbt i bronze, og altid var de forgyldte, og sammen med farverige skjolde og de hornede Keddelhatte indgød de ærefrygt – måske også ren frygt - når de kom til fremmede kyster og solen reflekterede i guldet.

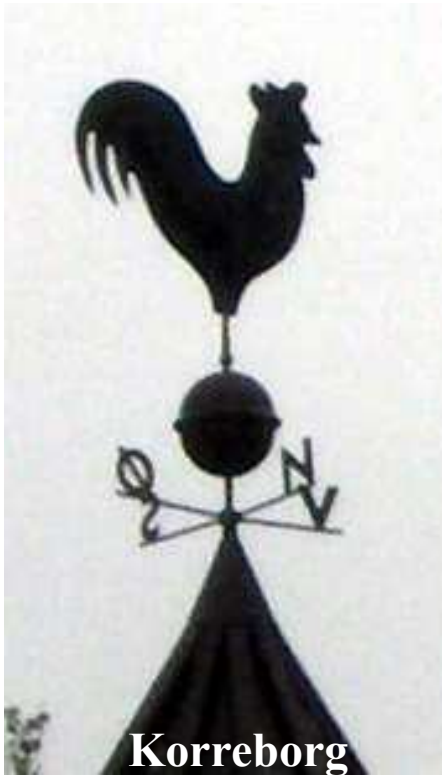

Fra Belgien har vi en munkeberetning om Svend Tveskægs flåde på 1014 skibe, der passerede på en bred front mod England, alle med gylden vindfløj.

Det var faktisk omtrent fire skibe pr. herred, så tallet er nok lidt for højt.

Når togtet nåede det fremmede mål, og skibet blev trukket på land, blev vindfløjen taget ned og anbragt i forstavnen for at vise at styrismanden var gået i land.

I Norge, når man vendte hjem fra togtet til Irland eller måske længere væk, blev båden trukket på land, lagt under tag, sejl , anker og løsdele blev lagt ind i kirken, og guldvindfløjen blev sat på kirkens tag for markere, at nu var høvdingen hjemme,. Det er udtrykkeligt angivet i kong Magnus lov fra 1274.

I kong Valdemars lov står intet om dette, men mon ikke det var skik herhjemme også. Var der i begyndelsen ikke kirker til det, blev den vel sat på byens fornemste gård.

Der sidder endnu i Norge et par gamle vindfløje i forgyldt bronze på et

par kirker, og enkelte på museet. Ganske vist er de restaureret, men har stadigvæk spor af at have siddet på en skibsmast for 800 år siden. Jeg har set en af dem, og den knirkede overhovedet ikke.

Efterhånden som høvdingene bosatte sig i Danelagen, satte de forgyldte vejrhaner på deres borge, og skikken tog de med til Normandiet da Rollo og de andre bosatte sig der, og den store katedral i Coutances fik en forgyldt vejrhane i lo9o.

Her må man huske på, at Hanen spillede en stor rolle i bibelhistorien. Vi husker at Peter fornægtede Jesus tre gange før hanen havde galet to gange, og hanen optræder mange steder i kirkelitteraturen. At præsten vækker de søvndrukne ikke-troende og kalder dem til Messe symboliserer udsmykningen på kirkens tårn.

De mange magtkampe mellem Normannerne og kong Vilhelm af England, der udmøntede sig i slaget ved Hastings i 1066, som vi får beskrevet i det lange, men ikke særlig høje (det skuffede mig ærlig talt) Bayeux-tapet. Der har vi sandelig også en vejrhane. Man ser en mand på en stige sætte en forgyldt hane op på den nye kirke i London (nu Westminster Abbey) hvilket kong Edward var blevet pålagt af Paven, fordi han ikke kunne klare et Pilgrimsfærd.

Skikken med forgyldte vindfløje bredte sig ikke ned gennem Europa. Således er det kun Skandinavien og Vikingernes forhenværende besiddelser, der kender den gyldne vejrfløj, **dog på een undtagelse nær:** I Svejts ligger **ST. Gallen Klostret**, der blev grundlagt af en munk – Gallus - der blev født i Irland ca. 6oo år e. k. Dengang var Irland besat eller delvis koloniseret af norske vikinger. Munken kom på en pilgrimsrejse gennem Svejts og grundlagde et kloster. Traditionen fra Irland med den gyldne hane holdt han i hævd og guldhanen pryder endnu det berømte kloster, skønt det i mellemtiden har været brændt ned. - - Hanen blev dog reddet og sat op på det nye klokketårn.

Kør selv forbi og se den stråle, hvis I alligevel skal til Italien eller der omkring. Det er ikke nogen stor omvej.

Vinge Hede

Men vi kan jo også i Tjele !

Skønt vore kirker er Haneløse og næsten Vindfløjløse, ses stadig på enkelte gårde en vindfløj, gerne sort, og vanligt med et par initialer og et årstal. Nogle vindfløje med en So, Ko eller Hest kan ses i Tjele.

Vindfløjen på Thiele overgår dog de andre og ses her over artiklen.

Vore kirker er kullede, kun Viskum Kirke har en lille sort vindfløj, og Vejrum

en flottere, øverst prydet med et kors Men vi har også **Tre Vejrhaner:**

Én på Hviddingvej, der er ret ny, men allerede har tabt hovedet.

En på Vinge Hede af ældre dato på en lille ejendom: en prægtig hane med sporer og rød kam.

På Korreborg i Sjørring er en prægtig hane på et lille tårn, der med lidt held kan ses fra landevejen. Nok er de ikke forgyldte, men de minder dog om gamle tider.

I Vammen har de sandelig en høj mast med en vejhane. Den drejer ikke, men den store pil nedenunder drejer fint med (mod) vinden. Og på byskiltene er også placeret haner. Det får vi en forklaring på ved det byhistoriske møde vi holder i Vammen i oktober 2008.

Er der andre ægte Vejrhaner i området?. Måske?. Kender I nogen eller -- efter denne artikel – er I måske begyndt at se op, når De kommer rundt i den gamle kommune, og så vil jeg gerne høre om det.

Og så er der en mundsmag fra litteraturen: St. St. Blicher i sin: Kyndelmisse slår sin knude:

Kragen spanker om med Skaden,
Højt på Rygningen af Laden,
skele til det tamme Kræ.

Jeg har altid troet, at det var hønsene nede i gården, men nu tror jeg, at det er Vejrhanen, som kragen kalder ”tamme kræ”.

Medens vi er ved vind: Kender I de to gode gamle ord **Vindbøjtel og Vindhas? Det er noget helt andet !!** Slå dem selv op i leksikonet, det fører for vidt at skrive om det her.

Jørgen Boje.

Jeg har selv en vindfløj. Den er af irret kobber og viser en Reserveofficer dermed sit spejlkompas pejler vindens nøjagtige retning. Jeg er meget glad for den selvom den ikke er forgyldt,

Den spedalske Kvinde

- eller, hvad det gamle kort fortæller

I 2006 skrev jeg om Kort, og hvad der kan findes af detaljer, der kan fortælle historie. Her er én:

Hvidding Skovagre, der strækker sig fra Hvidding Krat til kanten af Skalsåen, er sydligst sandede jorder, der går over i eng. Nu er engene drænede, og der kan dyrkes udmærkede afgrøder.

For omkring 100 år siden blev de sandede jorder, der tilhørte de store gårde i

Hvidding udstykke til en række mindre ejendomme.

Kvæget, der havde græsset samlet, blev nu drevet ned i engene hvor de store gårde havde hver sin parcel.

Hver eng blev indgrøftet, og mod den nye agerjord blev opbygget jordvolde. Kvæget blev drevet ad Forten (nu Kratvej) og ad en 36 alen bred vej, der nu fører ned til Skovagervej 118, (Noget er oppløjet, den blev vist solgt for en flaske brændevin under en fest i forsamlingshuset for mere end 60 år siden , men naturligvis er der intet skriftligt om det) og hen til de enkelte enge. Disse var forsynet med et dige eller vold ind mod gårdenes marker. En del ses på kortet, og er der endnu.

Nå, det var blot indledningen og terræn-orientering. Følg nu med på det forstørrede kortudsnit herunder: 1 mm er ca 7 meter.

Midt på står ”37”. Det er højden i fod over havet, og kommer ikke denne historie ved. Men lige ovenfor tallet ser vi en tyk sort streg. Det er den jordvold, der blev nævnt før. (Gå 6 linier tilbage og læs det igen,
ellers er mine udførlige forklaringer spildt).
Følger vi den mod Nordvest ((Skrot op til venstre) slår den et lille knæk. Matrikelkortet viser, at engen – nr. 6b har skel langs vejen, og her slår det en bugt væk fra vejen.

Hvorfor ?

Lige efter knækket er er der et par sorte tværstreger. Det er normalt signaturen for en have, men her er den lille-bitte.

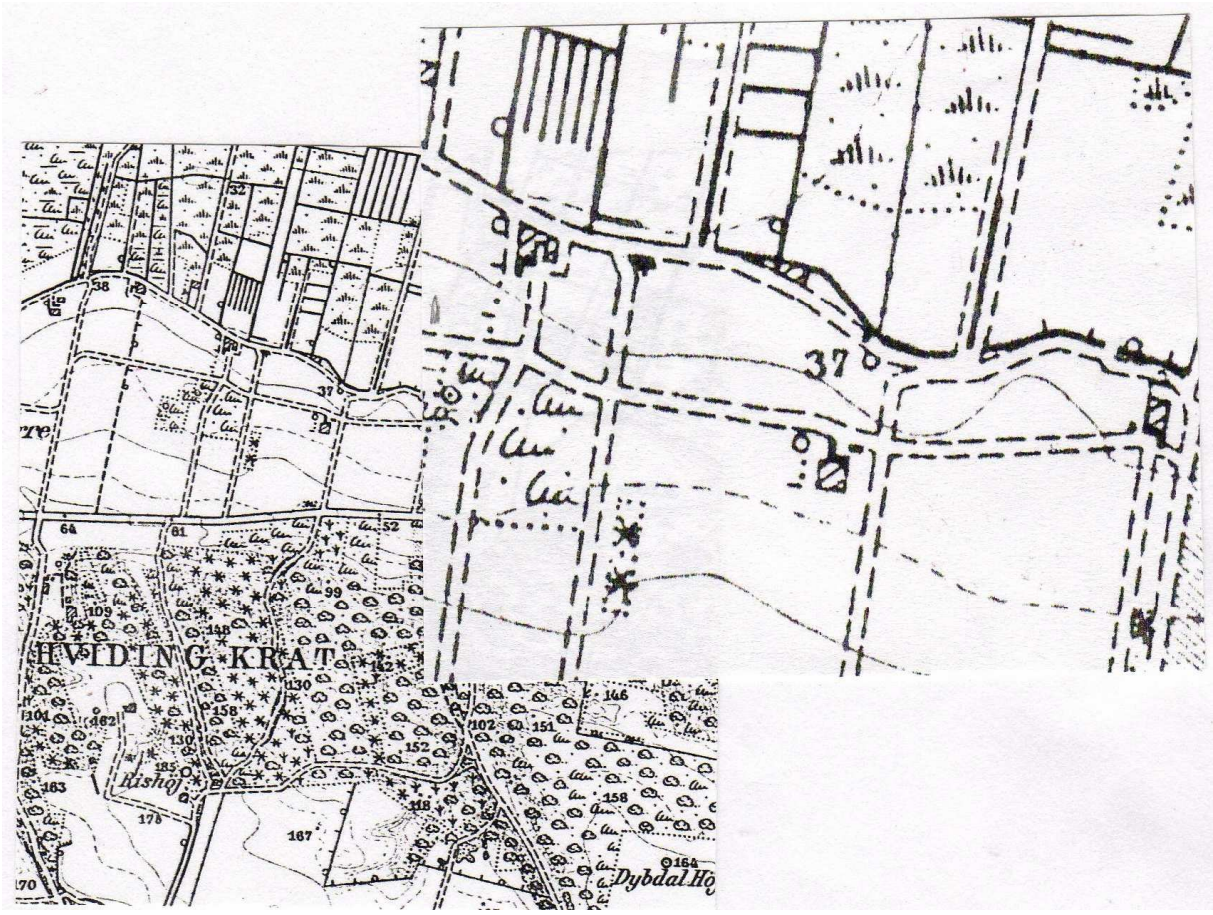

Det viste sig, da jeg undersøgte stedet, at der stod et gammelt æbletræ og et blommetræ og to forsumpede bærbuske. Der lå en blok med nogle mursten og marksten, sammenkittet med mørtel. Et hus under 6 meters længde tegnes ikke på kortet, så vi er nede i småtingsafdelingen her.

Aha ! Der må jo have boet nogen?

Det vidste Arnold Hedegaard to gårde længere mod Vest.
Han er anden generation på gården og kunne fortælle, at hans far fortalte, at der havde boet en spedalsk kone. Da han var dreng i trediverne, voksede der vilde jordbær på diget, der går mod nord fra haven, og dem gik Skovagerdrengene på jagt efter.

Jeg fandt ikke andre der vidste noget, men historien fangede, og bøgerne måtte kunne verificere. – Både kort og terræn passede sammen.

Først: Var hun spedalsk eller led af en anden sygdom ? Måske sindssyg eller en fuldstændig særling. Kun en dreng, der havde hørt det af sin far, vidste det med spedalskheden.

I rigtig gamle dage blev de spedalske isoleret på Sct. Jørgens Hospitaler langt fra byerne. Der lå i 1700 tallet et nord for Randers, hvor ved man ikke nøjagtigt, men vi har optegnelser over hvilke sogne, der skulle afgive så og så meget af tiendet til at underholde hospitalet med. Nogle af dem lå i Sønderlyng Herred.

Hvorfor sad hun alene der nede i kanten af engen ?

Kortet 1878 viser ikke hverken jordvolde eller have, men i udgaven 1915 er det, som vi ser her. Hvor længe efter1915, der kan have været beboelse, ved vi ikke.

I folketællingslisterne fra l890 og frem er der ingen spor.

Matrikel 5a (Taarupgaard) købte kommunen i 1880 og indrettede den til fattiggård. Den blev brugt indtil 1907. Der var plads til 6 arbejdende (?) fattiglemmer (Endnu i 1985 kunne man se mærkerne i væggen, hvor de 6 "båse" havde været) Men der var ingen påtegning på listerne om spedalskhed eller om et syvende subjekt nede i engen. Desuden hørte jorden jo til matrikel no. 6,

Måske kan Kirkebøger og Fattigprotokoller fortælle om det, …….. Det må jeg have undersøgt engang, selv om det egentlig ikke kommer denne sag ved, for kortet passer jo godt nok,

….. og stadig står æbletræet dernede ----

Jørgen Boje

Driftige bønder omkring Rødsø så i ånden i1872 søen som en frodig eng, hvorpå man fra såvel Vammen som Pederstrup kunne sende kreaturerne på græs. Mere om denne sø en anden gang

23/6 1923

Udskrift af Fjends-Nørlyng Herreders Skøde og Panteprotokol.

Nr. 10 - 21/5 1872. Stempel 3 ß. Deklaration.

Vi undertegnede Lodsejere af Vammen Sogn og Pederstrup Sogn, Nørlyng Herred, Viborg Amt, afstaaer herved til Dhrr. Vejinspektør Ulrich og Proprietor J. B. S. Müller og den eller de, de maatte tage i Interessentskab med sig eller overdrage deres Ret til, vor Andel af Rødsø, saaledes at de kunne udtørre samme og udøve enhver Rettighed som har tilkommet eller kan tilkomme os, uden at Udgift for os paa følgende Betingelser.

1. At Interessentskabet af det tørlagte Areal udlægger os saasnart som det kan opmaales, til Ejendom 100 Alen, er Et Hundrede Alen ud fra Land langs vor nuvorende Søgrænse.
2. Som Erstatning for Tab ved Rørskor skal Interessentskabet godtgøre os 25 Rdbr. er 25 Rdbr. for hver Trave Rør.

Vammen den 9 April 1872.

P. Chr. Rasmussen ×17a Vammen.
Jens Norups Enke Matr. Nr. 46 i Vammen.
Hans Sørensen 12b, Vammen.
Anders Jensen, 12a, Vammen
Chr. Paulsen ×17. Peder Nielsen Matr. Nr. 24a

Matr. Nr. 20 og ikke 17